

В. І. Олійник

**КОШИЛІВЦІ-ОБОЗ — ПАМ'ЯТКА
СВІТОВОГО ЗНАЧЕННЯ**

У статті йдеться про історію відкриття та археологічних досліджень трипільського поселення Кошилівці-Обоз.

Більше 120 років тому у вивченні давньої історії Південно-Східної та Центральної Європи відбулася велика подія — відкриття однієї з найбільш визначних пам'яток трипільсько-кукутенської спільності в урочищі Обоз с. Кошилівці Заліщицького р-ну Тернопільської обл.

Стародавнє поселення виявив відомий краєзнавець Галичини Антоні Шнайдер 13 червня 1878 р., вважаючи його місцем колишнього римського табору, а знайдену там жіночу глиняну фігурку — зображенням римської богині Флори ¹.

Трипільське поселення, розташоване на сонячному боці урочища Обоз в закруті річки Джурин, привертало увагу не одного дослідника. Весною 1906 р. почалося своєрідне друге коло відкриття пам'ятки дітьми власників Обозу Бернштейнів, котрі на городі знайшли мальовану мисочку й теракотову фігурку, та робітниками під час засадження поля молодими деревцями (вони видобували з-під землі керамічні вироби). Знахідки зацікавили як Л. Бернштейна, так і його сестру Теодору, котрі вдалися до самостійних аматорських розкопок у південній частині урочища Обоз ².

Оглянути кошилівські відкриття було запрошено чернівецького професора Р. Кайндля. Восени 1906 р. він приїхав до Кошилівців і провів кількадевні розкопки. Професор університету констатував тут сліди енеологічного поселення, подібного до виявлених у Шипінцях і Городниці. У 1907 р. Р. Кайндль повторно провів розкопки ³.

Давнє поселення на Обозі оглянув восени 1906 р. В. Прибиславський, науковий опікун археологічних пам'яток Поділля і Покуття ⁴.

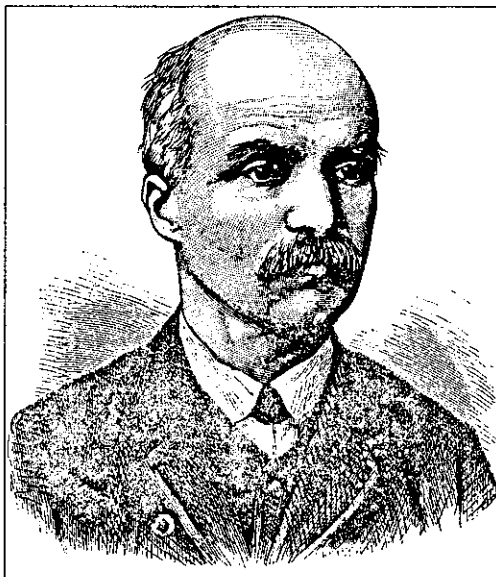
Найбільшу активність у вивченні поселення в урочищі Обоз проявив професор зі Львова Кароль Гадачек, котрий у 1908—1912 рр. дослідив приблизно 1500 м² пам'ятки.

У серпні 1908 р. К. Гадачек обстежив місця розкопок Р. Кайндля. Виявив два культурних шари: верхній — слов'янський з епохи Городищ та нижній — енеолітичний.

Влітку 1909 р. він провів розкопки у північній частині Обозу. У 1910—1912 рр. продовжив свої дослідження і розкопав майже половину трипільського поселення. То були тривалі і ґрунтовні розкопки. Він застосував новий метод, розділивши північну частину терену на квадрати шириною понад 2 метри. Кожен з квадратів перекопувався на глибину 1—2 метри аж до материка. Знайдено 18 пічок, виліплених з глини і випалених вогнем. Трапилися й господарські ями. Викопано багато речей з кременю, каменю й кістки, срібні спіральки та мідне шило трипільської культури, частину амфори культури кулястих амфор епохи енеоліту. З епохи Городищ знайдено також цінні речі.

У 1914 р. К. Гадачек за своїми розкопками видав книгу ⁵ та ілюстрований альбом до неї ⁶.

У 1923 р. на запрошення панів Немирівських прибули професори Леон Козловський з Львівського університету та Гордон Чайлд з Единбурга, який увів термін

Антоні Шнайдер

знайдено оригінальний глиняний амулет ¹¹, відкрито залишки двох наземних жител з печами поза межами житлових приміщень. Під долівкою одного із жител знаходився обгорілий людський череп.

Археологічна група Тернопільського краєзнавчого музею на чолі з Ігорем Геретою у 1975 р., обстеживши поселення на Обозі, склала паспорт пам'ятки ¹².

У 1987 р. з ініціативи Заліщицького краєзнавчого музею Заліщицької рай-організації Товариства охорони пам'яток історії та культури, виконкомом сільради і правління колгоспу с. Кошилівці встановлено тут охоронний знак «Пам'ятка археології».

Трипільське поселення в урочищі Обоз завжди привертало увагу краєзнавців Тернопільщини ¹³.

У квітні 1998 р. Південно-Тернопільська археологічна експедиція Заліщицького краєзнавчого музею під час обстеження урочища Обоз, окрім знахідок трипільської і давньоруської культур, знайшла уламки посудин культури гава-голіград та пізнього середньовіччя (XVII—XVIII ст.) ¹⁴.

Знахідки фрагментів посудин XVII ст. на даній пам'ятці К. Гадачек пов'язував із перебуванням тут польського війська, звідки й походить назва Обоз ¹⁵. Однак, очевидно, що походження таких назв, як Обоз і Пушкарі (сусіднє з Обозом урочище), можна пов'язати з розташуванням тут козацького війська. Адже Обоз — це назва стоянки козацького табору ¹⁶, а Пушкарі — оселя козацьких гармашів-артилеристів ¹⁷.

Кошилівське поселення (за К. Гадачком — осередок гончарів) дало одну з найбільших колекцій трипільської пластики. Переважають жіночі статуетки, які часто розписані фарбами, що передають деталі одягу, взуття і прикраси. Привертає увагу фігурка жінки із схематично переданими, піднятими догори руками, тобто в позі, що перекликається із зображенням східно-середземноморського божества, — так званої Оранти ¹⁸. Трапляються глиняні зображення биків, коней, свиней, баранів, собак, птахів. Дуже цікавою є посудина у вигляді фігурки вола з двома головами, на якій збереглися сліди розпису, що, очевидно, передає упряж.

Знахідки з урочища Обоз зберігаються в музеях Заліщиків, Тернополя, Львова, Кракова, Познані, Варшави, Оксфорда і Лондона.

Давнє поселення Обоз, що належить нині до території Подільської сільської ради, дало назву цілому періоду у вивченні трипільської культури.

«неолітична революція». Один із найвідоміших істориків початку XX ст. Леон Козловський приступив до розкопок, заклавши у різні місця три квадрати по 100 м² ⁷.

У 1925 р. професор археології Познанського університету Юзеф Костшевський відкрив у Кошилівцях на Обозі три житла трипільської культури ⁸.

У 1927 р. англійський дослідник Г. Бакстон відвідав Обоз. На першому конгресі археологів у Лондоні 1932 р. він використав матеріали з Кошилівців ⁹.

У 1953 р. на кошилівському поселенні здійснено контрольні розкопки Подільської археологічної експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР під загальним керівництвом Юрія Захарука і безпосереднім керівництвом Валентини Кравець ¹⁰. Тоді було

Урочище Обоз зі східної сторони (загальний вигляд). Мис обтікає р. Джурин (ліва притока р. Дністер)

¹ *Dwutygodnik naukowy*. — Krakow, 1978. — S. 328.

² *Hadaczek K. Osada przemysłowa w Koszylowcach z epoki eneolitu, Studya do Początkow cywilizacji w Polva*. — Wschod. Evropie. Lwow, T. P. N. P., 1914. — S. 4—5.

³ *Jahrbuch für Altertumskunde*. — 1908. — S. 144.

⁴ *Sprawozdanie Grona konserwatorów Gal. Wschod. Teka III*. — 1906. nr. 44—51.

⁵ *Hadaczek K. Osada ...* — 73 s. — Xtabl.

⁶ *Hadaczek Charles. La colonie industrielle de Koszylowce de Lepogoe eneolithique. Album des fouilles*. — Leopol, 1914. — 28 s. — 33 tabl.

⁷ *Kozłowski Leon. Budowle kultury ceramiki malowanej w swietle badan przeprowadzonych w Koszylowcach, Niezviskach i Buczaczu*. — Lwow, T. P. N. P., 1930. — S. 4—8.

⁸ *Косько О. Кошиловецька тема у науковій програмі Юзефа Костшевського. Наукові матеріали Міжнародної археологічної конференції «Трипільське поселення Кошилівці — Обоз»*. — Заліщики, 1998. — С. 14.

⁹ Доповідь Г. Бакстона (H. I. Buxton) опублікована у книзі рефератів I конгресу археологів у Лондоні 1932 р. — London, 1934. — S. 209.

¹⁰ *Кравець В. П. Изучение поздне трипольских памятников в Верхнем Поднестровье // КСИА АН СССР, 1955. — Вып. 4. — С. 133—135.*

¹¹ *Захарук Ю. Н. Глиняный амулет из с. Кошиловцы. К вопросу о трипольской пластике полимастического характера // Советская археология. — 1960. — № 2. — С. 229.*

¹² Паспорт археологічної пам'ятки — поселення трипільської культури в урочищі Обоз с. Кошилівці Заліщицького р-ну Тернопільської обл. знаходиться у Тернопільському краєзнавчому музеї. Індекс паспорта 1.2.210-2.19.5. Складений 26 червня 1975 р. Геретом Ігорем Петровичем.

¹³ *Штокало В. Історія виявлення та дослідження кошиловецького поселення — пам'ятки трипільської культури. Збірник Тернопільського державного педагогічного інституту «Україна на шляху до незалежності і демократії»*. — Тернопіль, 1996. — С. 7—13.

¹⁴ *Олійник В. І. Звіт про роботу Південно-Тернопільської археологічної експедиції Заліщицького відділу Тернопільського краєзнавчого музею у 1998 р.* — Заліщики, 1999. — С. 18—19.

¹⁵ *Hadaczek K. Osada ...* — S. 11.

¹⁶ *Гронський Й. Будні середньовічного Львова // Жовтень*. — № 4. — 1983. — С. 90.

¹⁷ *Фененко М. Земля говорить*. — К., 1969. — С. 82.

¹⁸ Стародавнє населення Прикарпаття і Волині. Доба первіснообщинного ладу. — К., 1974. — С. 147.

КОШИЛОВЦЫ-ОБОЗ — ПАМЯТНИК МИРОВОГО ЗНАЧЕНИЯ

В статье дается краткая историография изучения многослойного поселения в урочище Обоз села Кошиловцы Залещицкого р-на Тернопольской обл. Культурные слои, обнаруженные на поселении относятся к трипольской, древнерусской культурам, культуре Гава-Голигради и позднему средневековью. Памятник, открытый А. Шнайдером в 1878 г., многократно исследовался археологами, как отечественными, так и иностранными. Подчеркнуто значение раскопок К. Гадачака, считавшего поселение центром средоточения гончаров трипольско-кукутенской культурно-исторической общности. Находки из урочища Обоз хранятся в музеях Залещиков, Тернополя, Львова, Кракова, Познани, Варшавы, Оксфорда и Лондона.

V. I. Oliinyk

KOSHYLIVTSI - OBOZ IS A MONUMENT OF WORLD SIGNIFICANCE

The paper presents the short historiography of investigation of the multilayered settlement at the tract of Oboz near vil. Koshylivtsi, Zaleshchiki district, Ternopil' region. Cultural strata revealed at the settlement belong to the Trypillya and Old Russian cultures, the culture of Gava-Goligradi and the later Middle-Age. The monument discovered by A. Schneider in 1878 was repeatedly studied by domestic and foreign archaeologists. We emphasize the meaning of excavations performed by K. Hadaczek who considered the settlement as a center of potters from the Trypillya-Kukuteni cultural-historical community. Finds from the tract of Oboz are kept in museums of Zaleshchiki, Ternopil', L'viv, Cracow, Warsaw, Oxford, and London.

Одержано 24.04.2000

М. П. Кучера

ЗАЛИШКИ ВОДОЗБІРНИХ СПОРУД НА СЛОВ'ЯНО-РУСЬКИХ ГОРОДИЩАХ X—XIII ст.

Розглядаються залишки джерел водопостачання, які збереглися на городищах у вигляді ям від колодязів та западин на місці природних криниць.

Наявність в укріпленому пункті питної води було важливою передумовою боєздатності захисників на випадок ворожої облоги. Тому в укріпленнях влаштовували колодязі, залишки яких збереглися на частині слов'яно-руських городищ у вигляді великих лійкоподібних ям, і менше — обвалованих природних западин на місці природних криниць.

Залишки штучних ямних споруд діаметром 7—20 м та глибиною до 2—3 м і більше. Найранішою пам'яткою з водозабірною спорудою слід вважати сіверянське городище роменської культури VIII—X ст. поблизу с. Зарічне на р. Ворскла Тростянецького р-ну Сумської обл.¹ Городище складне, з трьох частин, яма діаметром 10—12 м, глибиною 1,5 м, розташована на головній мисовій частині (рис. 1, 1).

У Південному Побужжі Вінницької обл. на шести уличьких городищах X—XI ст. — чотирьох біля сіл Гута, Ометинці, Джуринці, Криківці Немирівського р-ну та двох біля с. Дашів Іллінецького р-ну — збереглися ями діаметром 7—8 м, глибиною 1,5—2 м (рис. 1, 2—7)².

На городищах IX—XIII ст. з роменською і давноруською культурою Ніцаха II на р. Ворсклиця Тростянецького р-ну Сумської обл.³, Глинське I, Глинське II на р. Ворскла Зіньківського р-ну Полтавської обл.⁴, Кам'яне⁵ і Зелений Гай⁶ на р. Псьол Лебединського і Сумського р-нів Сумської обл., а також на дитинці городища в с. Хотмизьк на р. Ворскла Борисівського р-ну Белгородської обл. (РФ)⁷ збереглися ями діаметром 10—20 м, глибиною 1,5— близько 5 м (рис. 1, 8—11).

© М. П. КУЧЕРА, 2000